

АРХІВ ПИСЬМЕННИКА К.Р. АНИЩЕНКА (1885–1929)

Архівний фонд Калістрата Романовича Анищенка, талановитого українського і російського письменника радянського періоду [ф. 55], надійшов до відділу рукописів, імовірно, наприкінці 30-х – початку 40-х років.

К.Р. Анищенко народився 14 вересня 1885 р. у с. Красне Обухівського району Київської області у багатодітній сім'ї селянина. Початкову освіту він отримав у церковно-приходській школі свого села, а у дванадцять років для продовження навчання пішов до міста, де дістав попередню освіту в Суворовській школі 62-го піхотного Суздальського полку. 1902 р. екстерном склав іспити у 5-ту Одеську гімназію і отримав право на вступ до військового училища [од. зб. 91].

У 1903–1904 рр. К.Р. Анищенко служив добровольцем II розряду у 61-му Володимирському піхотному полку міста Білостока, де брав активну участь у діяльності підпільного Білостокського військово-революційного комітету [од. зб. 94]. Тоді ж вийшло перше оповідання К.Р. Анищенка “Агашка”, опубліковане у “Западной окраине” [од. зб. 116].

У 1905 р. Анищенко був відкомандирований до Казанського юнкерського училища для вступних іспитів і 1 вересня зарахований юнкером 1-го спеціального класу [од. зб. 94]. Проте закінчити це училище йому не вдалося: К. Анищенко разом з О. Куйбишевим, В. Бистровим, М. Федоровим, М. Кропоткіним брав активну участь в антиурядовому юнкерському повстанні в Казані, яке швидко ліквідували, жорстоко покаравши всіх “політично неблагонадійних”. У своїй автобіографії, складеній 1918 р. для товариства “Час”, він пише: “При загальному трусі у мене було знайдено дві “недозволенні” книжки: “Что такое конституція?” Лассалья та “Спартак” Джіованіолі. За це отправлено мене з великою компанією других “неблагонадежных юнкеров” на спокуту в полки Царства Польського, нарешті весною 1906 року одпустили” [ф. X, од. зб. 4809].

Наслідком участі К.Р. Анищенка у революційному русі проти царизму

було виключення його з юнкерського училища, відкомандирування до 30-го піхотного Полтавського полку, а згодом і звільнення в запас. При цьому його позбавили права проживання у великих містах і вступу до вищих та спеціальних учбових закладів Російської імперії [ф. 55, од. зб. 113].

З 1906 р. і аж до загальної мобілізації 1914 р. К. Анищенко перебував у стані людини, яка мала “свідectво про політичну неблагонадійність” [ф. X, од. зб. 4809]. Згадуючи цей час у листі до Григорія Косинки у 1916 р., він писав: “... 18 років теліпанья по різним світам викрутили у мене душу, попередчасно состаріли тіло ... А тут ще война ухопила і почала кидать сюди-туди ...” [ф. 54, од. зб. 21].

Калістрат Романович поневірявся, ховаючись від переслідувань поліції. Опинившись на Кавказі, працював у тбіліській пресі під псевдонімами: Кухар, К. Л-ко, К.А., К. Дальницький, К. Романов, К. Вижне, Новий, Тифлісець. На той час у Тбілісі існував гурток українців, очолюваний артисткою М.П. Беляєвою, з яким Анищенко мав зв'язки.

У фондах Одеської наукової бібліотеки ім. М. Горького зберігаються листи К.Р. Анищенка до М.Ф. Комарова, які дають уявлення про життя Анищенка у 1912–1913 рр. Цей період характеризується активним підйомом творчості Калістрата Романовича (Мороз-Стрілець. Літературна Україна, 1970, 6 жовтня). Листи свідчать, що письменник надсилав Комарову літературні твори, журнали і окремі статті, допомагав збирати пісні і вірші, присвячені Т.Г. Шевченку. Сам Анищенко пише: “... Працював до війни 1914 року в газетах Петербурзьких та видавництвах “Современное слово”, журналах “Беседа” Ясинського і др., тифліських, одеських, кийвських – на амплуа белетриста, хронікера, рецензента, фельєтоніста” [ф. 55, од. зб. 90].

Період першої світової війни був для К. Анищенка тяжким життєвим випробуванням, яке знайшло своє відображення в одному з найкращих його творів – повісті “Дезертир”. Письменник був призваний до армії зразу ж після початку війни, зарахований до 15-го запасного батальйону і відправлений у складі маршової роти на фронт, де пробув три з половиною роки.

Весна 1915 р. застає Анищенка в Омську, у літніх таборах Сибірського стрілкового батальйону [ф. 54, од. зб. 10–11], але наприкінці травня він знову направляє до діючої армії командиром 14-ї роти 3-го гренадерського Перновського полку. У ніч з 21 на 22 квітня 1916 р. був контужений: “Страшенна баталія була у м. Крошина 21–22/IV. Багато людей полягло... Дивуюсь, як zostався цілий” [ф. 54, од. зб. 17].

Почались поневіряння по госпіталях, які Анищенко використовував для творчої діяльності. Лаконічні і ретельно відточені воєнні сюжети

оповідань “Чечевица”, “Мед”, “Мироносицы”, “Мать”, опубліковані пізніше у невеличкій збірці “Баланс”, відтворюють моменти фронтового побуту, який, незважаючи на всю свою протиприродність людській натурі, трагічність та антигуманність, вкорінюється у психологію людей як явище повсякденне.

У 1916 р. Анищенко опублікував низку своїх оповідань: “Ніч в саду”, “Зустріч”, “Мати” тощо. У листі до Григорія Косинки він пише: “Повинен тобі сказати, що я і сам пишу оповідання (навіть у “Раді” знайдеш мої оповідання “Ніч в саду”, “Зустріч” і деякі інші статті, це по-українськи, а по-російські оповідання з десятків розкидано по різних часописах) [ф. 54, № 17, 24]. В оповіданнях, етюдах, нарисах тих років переважає воєнна тематика. Перша збірка оповідань воєнних років побачила світ у 1918 р. у Києві.

Під час війни Анищенко вів “записи”, занотовуючи сюжети з характерною солдатською термінологією [ф. 54, од. зб. 34]. У 1916 р. він спробував свої сили у драматургії – цей вид мистецтва йому подобався. У одному з листів Калістрат Романович зізнавався у цьому: “Наступний рік хочу присвятити комедії і роману. Мені здається, найвисочою формою художньої творчості є драма (в широкому розумінні)” [ф. 55, од. зб. 36].

Ще у 1916 р. у листі до Косинки Анищенко просив його відвідати трупу Садовського і взяти водевіль “На походе”, який він – Анищенко – передав через Миколу Ковалевського, видатного поета і публіциста [ф. 54, од. зб. 24]. З 1924 р. Калістрат Романович був членом Московського товариства драматичних письменників та композиторів, а Московське театральне видавництво прийняло до друку для російської сцени його одноактний комедійний етюд “Сверчек” [ф. 55, од. зб. 108].

Після Жовтневої революції Калістрат Романович повністю присвятив себе літературній діяльності; деякий час мешкав у Москві і друкувався на сторінках газети “Гудок”, у журналах “Червоний шлях”, “Плужанин”, “Всесвіт” тощо.

У 20-і роки Анищенко працював у різних редакціях та видавництвах. Це був час бурхливого творчого злету та активного плідного життя. У листі до Григорія Косинки Анищенко з торжеством повідомляє: “Так, я працюю. Перекладаю на українську мову “П’ять днів” Мстиславського, і ще спереду багато книжок для перекладу, потім завідую українським відділом “Денниці”, працюю над англійською мовою. Короче: я “на рельсах” [ф. 54, од. зб. 55]. Як раз тоді (1922) видавництво “Денница” приступило до формування антології української поезії, і Калістрат Романович більше займається організаційними питаннями, ніж безпосередньо творчістю, на що і скаржитья в тому ж листі. В ці роки

літературна, публіцистична та організаційна діяльність звела Анищенка і згуртувала дружбою та діловими стосунками з такими відомими українськими вченими, письменниками, поетами, артистами, як: П. Тичина, Остап Вишня, О. Варава, П. Панч, А. Кримський, М. Майський та ін.

У 1923–1925 рр. Анищенко жив у Москві і співпрацював з різними журналами, такими як “Прожектор”, “Огонек”, “Красный воин”, а у газеті “Тудок” друкував свої фейлетони за підписом “К. Винже”. В архіві Анищенка цей період життя представлений його публіцистичними статтями, фейлетонами, нотатками, записками, матеріалами до оповідань [ф. 55, од. зб. 90].

У 1925 р. К.Р. Анищенко переїздить на Україну і працює у київських, одеських, харківських журналах та видавництвах. Опубліковане того часу у журналі “Червоний шлях” оповідання “Мироносиць” дістає перший схвальний відгук [од. зб. 108] на Всеукраїнському літературному конкурсі, після чого Калістрат Романович стає популярним. Сам автор так розповідає про свою творчість: “Балансуючи 43-х літнє життя, яко письменник, можу сказати, що написав дуже мало і незначні річі. Причин тому безліч. Тепер умови праці наче поліпшали, але здоров’я зле” [ф. 55, од. зб. 36]. Останні роки життя Калістрата Романовича пройшли у Харкові, там він і помер у березні 1929 р. від тяжкої хвороби у розквіті творчих сил, не доживши до 44 років.

Архів К.Р. Анищенка нараховує 116 од. зб., переважну більшість яких складають творчі документи і матеріали, а саме: оповідання, частина яких не була опублікована: “Откуда ?(Из русско-японской войны 1905 г.)” (1908), “Кулина” (1920), “Обедня” (1920), “Ткачихи”, “Сверчек”, “Ночь в саду”, “Чечевица”(1923), “Мать”(1924–1925), “Логическая машина” (1925), “Мироносиць”(1925–1926), “Встреча”, “Депутаты” (1926–1927) та інші, матеріали до оповідань “Бички”, “Дело о поджоге” (1920-ті рр.), новели “Марш ковалів”, “Яшка” (1927), “У бассейна” (1928). Збереглися також матеріали та нариси до таких творів, як “Дезертир”, “Занайменшого”, “Мандат”, “Мозолі” тощо, статті, фейлетони, нотатки, робочий щоденник за 1926 р., бібліографічні і біобібліографічні записи (1918–1928). Цікавими видаються роман “Христя із Копачева” та повість “Піраміди пролетаріату” (1928–1929). З драматичних творів Анищенка в Інституті рукопису ЦНБ ім. В.І. Вернадського АН України зберігаються драми “Дубенский комиссар”, “Фабричные”, “Чиряк”, комедії “Буча”, “Кара господня”, “Сверчек”, “Лисиця”, “Удовиці”, матеріали до п’єс “Капкан кохання”, “Над Збручем”, “Пузир”, “Самовар”. Усі вони практично невідомі, окрім “Сверчка”.

Архів також містить матеріали його літературної діяльності – це

договори з Державним військовим видавництвом (ДВВ), Всеукраїнським робітничим кооперативним видавництвом “Український робітник”, Державним видавництвом України (ДВУ) про видання його творів тощо.

Серед невеликої кількості біографічних матеріалів Анищенка ми знаходимо автобіографію, документи про освіту, опитовий лист для подання до Віленського військового училища, послужний список, службові посвідчення співробітника редакції “Огонька”, редактора українського відділу журналу “Книга о книгах”, Всеросійської спілки письменників тощо [од. зб. 102]. Біографічні сюжети, роздуму про своє життя постійно присутні у численних листах К.Р. Анищенка до свого племінника Григорія Косинки (містяться у фонді Г. Косинки, ф. 54, № 10–94).

Серед матеріалів архіву є лише декілька листів до фондоутворювача, але і вони свідчать про те, що Калістрат Романович був тонким психологом, наділеним гострою спостережливістю та вмінням аналізувати різноманітні явища життя [ф. 55, од. зб. 88]. В одному з листів говориться: “Ты, брат, так задушевно пишешь, что хорошо становится” [од. зб. 88], а в листі Калістрату Романовичу А. Цинговатов пише: “Большое спасибо вам за память и за книгу. Я с удовольствием прочел ее. По-украински Ваши рассказы производят еще более свежее и смачное впечатление, чем по-русски...” [од. зб. 87].

Архів Калістрата Романовича Анищенка невеликий за кількістю одиниць зберігання, але представляє для дослідників великий інтерес.

Крім ф. 55, документи К. Анищенка, а також документи про нього зберігаються і в фондах І, Х, 54 та 274.